

VIŠNJA ZGAGA □ Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

Hrvatski je kulturni krajolik od nastajanja do danas snažno obilježila sakralna baština. Njezin materijalni i duhovni fundus rezultat je gotovo četrnaeststoljetnog trajanja i prisutnosti katoličke civilizacije i kulture na našim prostorima. Ta sakralna komponenta neprocjenjiv je dio i bitan sadržaj ukupne hrvatske kulturne baštine. Nastaje pod okriljem Crkve, inspirirana je i stvarana za potrebe liturgije. U ozračju duhovnosti i posvećenosti Bogu i vjeri, utkana je u mnoštvo zdanja, u više od 8 000 crkava, crkvice i kapela. Brojne freske, vitraji, skulpture i slike koje ispunjavaju interijer crkava svjedoče o tome. I kada je riječ o arhitektonsko-dekorativnim elementima unutaršnjeg uređenja sakralnih prostora - primjera značajnih umjetničkih ostvarenja ima na pretek.

Liturgijsko posuđe: kaleži, kustodije, monstrance - pokaznice, ostenzoriji, tabernakuli - svetohraništa, kao i ruha (kazule, antependiji) - dragocjeni su predmeti nastali umjetničkom inspiracijom majstora primijenjene umjetnosti. Religijski duh koji prožima život naših crkava, duhovno ozračje koje zrcali i brojne rijetke knjige, vrijedni iluminarni rukopisi, antifonari, brevijari - imaju dragocjenu moć privlačnosti i svjedočanstva su kulturne klime koju je proizvodilo življenje vjere.

Po svojoj prirodi crkve su najmarniji čuvari sakralne baštine. Ako se ne upotrebljavaju u religijske svrhe, ti su bogati i značajni predmeti pohranjeni u riznicama i sakristijskim ormarima crkava pa stoga najčešće nisu izloženi ni dostupni široj publici. Osim crkvenog osoblja, uvid u taj dio baštine imaju još samo stručnjaci, uglavnom istraživači i kustosi, restauratori i konzervatori te dokumentaristi.

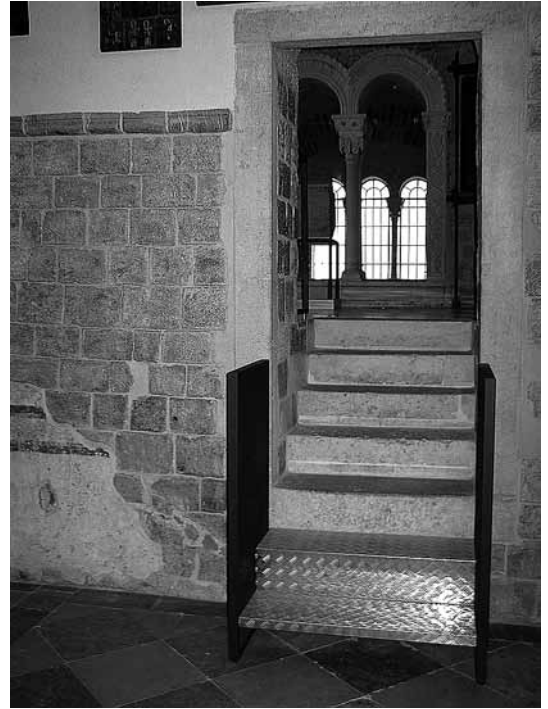
Zbog opisane nedostupnosti široj javnosti, izložbe kojima su u fokusu ti predmeti i eksponati sakralne baštine, a organiziraju ih specijalizirane ustanove (muzeji i galerije), izuzetno su važne. Teško dostupni predmeti, naime, prigodno se i povremeno, daju na uvid posjetiteljima i široj javnosti. Spomenuti izložbeni projekti imaju i dodatan učinak. Potiču stručno-znanstvena istraživanja, konkretno, temeljitu obradu predmeta, kao i njihovu zaštitu - restauraciju i konzervaciju. Javnim uvidom i znanstvenom interpretacijom produbljuje se i kulturno-povijesna slika te stječe predodžba o slojevitosti povijesti na našem prostoru.

sl.1. Bifora sa pročelja katedrale (XII. stoljeće) i krstionica (početak IX. st.)

Osobita umjetnička i kulturološka vrijednost sakralne baštine česta je tema velikih međunarodnih izložbi. Njihov je cilj ponajprije pokazati usporedivost i relevantnost našega kulturnog prostora s onim zapadnoeuropskim. Prisjetimo se, tome je u Parizu poslužila i prva velika izložba umjetnosti Jugoslavije u Europi [Izložba srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije], priredena 1951. g. Bila je posvećena srednjovjekovnoj sakralnoj umjetnosti, a hrvatska je publika imala prigodu vidjeti je u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu.

Širinu svoje kulture nadahnute vjerom hrvatska je država pokazala izložbom u Vatikanskim muzejima u mile-nijskoj 2000. godini. Sakralna je baština prezentirana pod nazivom *Hrvati - kršćanstvo, kultura, umjetnost*. U prostorijama vatikanske biblioteke, u Salonu Sistino, bilo je izloženo 128 predmeta: od Višeslavove krstionice, glagoljskih brevijara, triptiha Nikole Božidarevića do religijske lirike Nikole Šopa i autografa notnog zapisa *Hrvatske mise* Borisa Papandopula. Taj izbor markirao je kulturno-povijesni raspon i naboj umjetničkog stvaralaš-

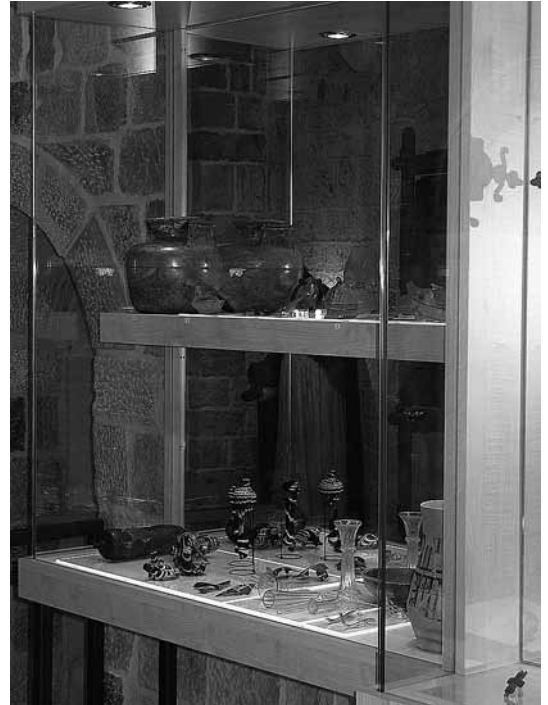

sl.2. Prilazne stube s izloženim ulomcima kamene arhitektonske plastike; V.-VI. st., IX.st., XI. do XV.st.

sl.3. Ulaz u muzej (izložbeni prostor iznad lijeve lađe)

sl.4. Rimska staklena urna, 6.st., (starokršćanski relikvijar s moćima sv. Srđa i Bakha, 3./4. st.)

sl.5. Stakleno i keramičko posuđe, 12. do 14.st.

tva koji ovaj prostor identificira s europskim kršćanskim civilizacijskim korpusom.

Upravo izložbom građe iz Riznice zagrebačke katedrale godine 1983. započeo je i najznačajniji niz kulturoloških izložbi u Zagrebu. Muzejsko-galerijski prostor, danas Galerija Klovićevi dvori, služi toj svrsi. U toj se galeriji, naima, dugi niz godina obrađuju mnogi umjetnički fenomeni i osobnosti, kulturne cjeline, kako iz Hrvatske, tako i iz drugih zemalja.

U istom izložbenom prostoru prezentirane su druge sakralne cjeline iz Hrvatske, primjerice *Sjaj zadarskih riznica* (1990. g.) - na tragu antologijskoga Krležina eseja: *Zlato i srebro Zadra*; zatim, *Mir i dobro - umjetničko i kulturno naslijeđe hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda* (2000.); *Isusovačka baština u Hrvatskoj* (1992.); *Sveti trag: devetsto godina umjetnosti zagrebačke biskupije*, održana u Muzeju "Mimara" 1994.; *Blago trogirskih riznica: umjetničko i kulturno naslijeđe od 1000. do 1600.* (2001.); *Dominikanci u Hrvatskoj* (2007.); *Milost*

sl.6. Staklene boce i ulomci čaša, ukrašno festonima i pozlatom, 12. st.; staklena kandila, 13.-15. st.; staklene čaše, boce i svijećnjaci, 12.-14. st.; zdjela, keramika, 13. st.; vrc, majolika, 14. st.

sl.7. Antički mramorni kovčeg u kome su 13.1.809. godine donesene relikvije sv. Tripuna, prije 9. st. Bogorodica s Djetetom i *Imago pietatis*, kotorski slikar, tempera na drvu, 15. st. Sv. Vinko Ferrerski, drvo, 15. st. Matrikula Bratovštine mesara sv. Venerande, 1491. god. Matrikula bratovštine sv. Križa, prijepis, 15. st. Sv. Martin, pozlačeno i bojano drvo 15. st.

susreta - Umjetnička baština Franjevačke provincije sv. Jeronima (2010.).

Zagovori svetom Tripunu - Blago Kotorske biskupije naziv je izložbe koja je postavljena u Galeriji Klovičevi dvori u Zagrebu (14. prosinca 2009. - 14. veljače 2010.). Organizirana je na inicijativu Bokokotorske biskupije, a u povodu obljetnice značajnoga religijskog događaja: 1 200 godina od prijenesa moći sv. Tripuna u Kotor. Stručnjake i kustose Galerije Klovičevi dvori taj je važan religijski događaj motivirao da artikuliraju i prezentiraju spomenuti istraživačko-izložbeni i izdavački projekt.

Inače, crkveno je blago bokokotorskog prostora odavno privlačilo pozornost hrvatskih istraživača. Značenje i bogatstvo Kotorske biskupije, jedne od četiriju najstarijih dalmatinskih biskupija, koja se danas nalazi u drugoj državi - Crnoj Gori, nije određeno samo važnošću katedrale sv. Tripuna - spomenika kulture poznatoga u svjetskim razmjerima, već i po izuzetno vrijednom crkvenom inventaru. Svekolika umjetnička i duhovna baština Kotorske biskupije i cijele Boke kotorske, koja je istražena i obrađena, pokazuje ikonografska i stilska previranja te doticaje kako s Bizantom, tako i s venecijanskim umjetničkim izričajem.

Oko toga izložbenog i izdavačkog projekta autor izložbe dr. Radoslav Tomić okupio je eminentne stručnjake iz pojedinih znanstvenih disciplina i područja, udruživši pri tome stručno-znanstvene potencijale ne samo hrvatskih i crnogorskih eksperata, već i one iz Kanade, Srbije i Italije. Svoj doprinos dali su i stručnjaci Pomorskog muzeja

u Kotoru i Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor te, dakako, Kotorska biskupija.

Izložbu je izuzetno dobro prihvatila hrvatska kulturna javnost. No ono što je možda i važnije jest više nego sretan epilog izložbe. Nakon njezina zatvaranja, naime, dio predmeta nije vraćen u spremišta i čuvaonice. Građa koja se odnosi na samu katedralu izložena je kao stalni postav u kotorskoj katedrali sv. Tripuna, najznačajnijemu spomeniku Boke kotorske; biskup Ilija Janjić posvetio je 6. srpnja 2010. g. tu izložbu kao Muzej sakralne umjetnosti kotorske katedrale.

Spomenuta je katedrala jedna od najvećih romaničkih crkava istočnog Jadrana. Ona prati kontinuitet od 1600 godina kršćanstva Kotora i njegove okolice. I sama oprema katedrale svojevrsan je muzej. Može se reći da su ekspanati arhitektonski elementi, skulpture, liturgij-

sl.8. Križ – relikvijar (Enkolpij), lijevani bakar, revers s likom Bogorodice, 11. st.
Pečatnjak kotorskog biskupa Dujma, metal, 13. st.

Procesionalno raspelo, srebro, pozlata, druga polovica 15. st.

Moćnik sv. Leonarda di Porto Maurizio, srebro, 14./15. i 17. st.

Moćnik sv. Osvalda, srebro, pozlata, staklo, modri kamen, 15. st.

Pikside, srebro, pozlata, 15. st.

Moćnik u obliku glave, srebro, 15. i 17. st.

Moćnik sv. Marije Magdalene, srebro, 14./15. i 17. st.

Procesionalno raspelo, Tripun Palma i mletački zlatar, srebro, pozlata, 15. i 18.

Imago pietatis, Giovanni Battista iz Udina, tempera i pozlata na drvu, oko 1500. g.
Raspelo, drvo, 15. st.

sl.9. Moćnik sv. Barbare, drvo, bojano, 17. st.

Moćnik nepoznatoga sveca, drvo, bojano, 17. st.

Moćnik u obliku poprsja sveca, srebro, pozlata, 15. i 17. st.

ski namještaj, fragmenti fresaka, kasnoantičke spolije i ranokršćanski reljefi. Katedrala sv. Tripuna temeljito se obnavljala od 1983. do 2000. g. Obnovu je provodio Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Kotoru pod vodstvom Milke Čanak Medić i Zorice Čubrović.

Nakon završetka temeljitih i dugotrajnih arheoloških i konzervatorskih istraživanja na katedrali su izvedeni i sanacijski i vrlo složeni konzervatorsko-restauratorski radovi. Svi zahvati obnove izvedeni su prema suvremenim konzervatorskim načelima restauriranja. Tako su prezentirane najvažnije etape duge i bogate graditeljske povijesti. Za taj pothvat uslijedilo je stoga 2002. godine i posebno međunarodno priznanje udruge Europa Nostra.

Naposlijetku, zahvaljujući financijskoj potpori iz ostavštine prof. Vjekoslava Verone, uređena je galerija nad južnim i sjevernim brodom katedrale. Time je dobiven idealan prostor za izlaganje sakralnih zbirki sadržajno vezanih za samu katedralu, koji je već 2008. g. osmislio i oblikovao arhitekt Mario Beusan.

Obje se galerije triforama otvaraju prema glavnom brodu i vizualno su povezane. Na taj način izloženi predmeti korespondiraju sa samim prostorom kojemu pripadaju. U tom je prostoru izložena građa iz zbirke kamene plastike, zlatarstva, kiparstva, skulpture, liturgijskog stakla i keramike, liturgijskog ruha, liturgijskih knjiga, ikona, manuskripata, čipki, pečata i medalja, *ex vota* i djela moderne umjetnosti. Sve te predmete naručivali su i kupovali biskupi i svećenici, ali i kotorski plemići, građani, trgovci, pomorci, a često i ribari i siromašni puk.

Novi muzejski sadržaj uspješno je inkorporiran u postojeću prezentaciju dragocjenosti iz sakristije i kapele relikvija (*capella reliquiarum*). Osmišljena je logična izložbena cjelina koja u kronološkom slijedu prikazuje stilski različite crkvene ambijente i tematske cjeline.

Muzejska ekspozicija kako ju je koncipirao i oblikovao arhitekt Mario Beusan, a prema izboru i stručnim smjernicama Radoslava Tomića i Antuna Belana, započinje u stubišnom prostoru. Iz njega se dolazi do barokne kapele, koja je ujedno i pretprostor riznice katedrale i novih izložbenih galerija. U tom je ambijentu ispričana graditeljska i stilaska povijest katedrale izborom kamenih ulomaka u rasponu od spolija do fragmenta gotičke lunete i fresko slikarstva. Novom obnovom crkve prikazana je i sjeverna fasada stare katedrale otvaranjem romaničkih i gotičkih prozora.

Kapela relikvija (*capella reliquiarum*) sagrađena je u 14. st. U njoj se izlažu moći. Sadašnji izgled umjetničko je djelo venecijanskog slikara Francesca Cibanca. To je izuzetno profinjen i skladan polukružni prostor s nišama za smještaj relikvija i baroknim oltarom. Prema mišljenju nekih stručnjaka, ta je skladna cjelina najljepše barokno ostvarenje na jadranskoj obali.

U sjevernoj galeriji, u njezinu pristupnom prostoru, prikazana je reprezentativna građa gotičkog sloja. U središnjem dijelu, na uzdignutom postamentu, postavljen je mramorni sarkofag u kojemu su 809. g. donesene relikvije sv. Tripuna. Razdiobom sjeverne galerije staklenim panoima dobivene su tri cjeline za ambijentalno prikazivanje građe 16., 17. i 18. st.

Sitniji inventar - stakleno posude, moćnici i raspela - smješten je u vitrinama koje su postavljene uz zid. Vitrine svojom elegancijom ne narušavaju longitudinalnost prostora galerija i ne nameću se triforama koje su dominantni dekorativni element prostora.

Kronološki vezano za prijelaz iz 15. u 16. st., u srednjem dijelu galerije izloženi su moćnici, dragocjeni dijelovi

sl.10. Moćnik sv. Tome Apostola, srebro, 1687. god.

Moćnik sv. Franje Asiškoga, srebro, 1687. god.

Pokaznica, srebro, pozlata, staklo, 17. st.

Moćnik u obliku ruke, srebro, 17./18. st.

Moćnik u obliku noge, srebro, 17./18. st.

Krist, srebro, početak 18. st.

sl.11 Dva svijećnjaka, srebro, 1681. god.

Kalež, srebro, pozlata, 1684. god.

Pokaznica, srebro, pozlata, 17./18. st.

Kalež, srebro, pozlata, 17./18. st.

Ključ od škrinje u kojoj su se čuvale relikvije, kovano željezo, 17. st.

Zavjetna pločica s prikazom Bogorodice s Djetetom, srebro, 18. st.

Pojas s Raspela u crkvi sv. Marije, zlato, drago i poludrago kamenje, 1688. god.

Medalja bratovštine sv. Tripuna i sv. Jurja, srebro, 18. st.

Medalja bratovštine sv. Tripuna i sv. Jurja, srebro, 18. st.

Ključ od škrinje u kojoj su se čuvale relikvije, kovano željezo, 17. st.

Čipka, 17./18. st.

sl.12. Terasa između zvonika

crkvenog ruha i slikarski radovi s prikazima Bogorodice s Djetetom.

Slijedi bogat i raznovrstan fundus liturgijskih predmeta iz 17. st. koji je prikazan u trećem odjeljku sjeverne galerije. Tu se nalaze brojni srebrni i pozlačeni moćnici, svijećnjaci, kaleži i medalje. Osim tih metalnih predmeta, posebno su dragocjeni vezilački i čipkarski radovi. Najbrojniji i najbogatiji dio sakralnog fundusa, s predmetima iz razdoblja baroka i rokoka, najvećim je dijelom izložen u južnoj galeriji.

I južna je galerija staklenim pregradama podijeljena na dva dijela. Njezinim prostorom dominiraju vitrine u kojima su izložene najvrednije vrste liturgijskog ruha. One svojim dimenzijama i načinom izlaganja liturgijske odjeće stvaraju dojam prisutnosti klera, čime se stvara živost u postavu.

Dizajner izložbe Mario Beusan uspješno je riješio složene zadatke oblikovanja i prostornog organiziranja izložbi u sakralnom prostoru u kojemu se aktivno obavlja

sl.13. Izložbeni prostor iznad desne lađe, inventar 18., 19. i 20.st.

sl.14. Oltarna vaza, srebro, 19. st.
Svijećnjaci, srebro, 18.st.
Zavjetna pločica, srebro, 18. st.
Viseći svijećnjak, mjed, 18. st.
Alba, misnica, plašt i kopča, 18. i 19. st.

sl.15. Vratnice svetohraništa, bronca, 18. st.
Moćnik, srebro, 18. st.
Svijećnjaci, srebro, 18.st
Oltarna vaza sa cvijećem, drvo, bojano, srebro, pozlata, 18./19. st.

sl.16. Kruna, srebro, pozlata, staklene gema, 18. st.
Pokaznica, srebro, pozlata, 18. st.
Sv. Osvald, Giovanni Venenzio, ulje na platnu, oko 1700. god.sl.2. Prilazne stube s izloženim ulomcima kamene arhitektonske plastike; V.-VI. st., IX.st., XI. do XV.st.

bogoslуже. Njegova rješenja stalnih postava upravo liturgijskih sadržaja, kao što je kapela Sv. Križa u dvorcu Batthyany i kapela u dvorcu Oršić, i njegova gotovo idolatrijska posvećenost predmetu (koji se ne zataškava i ne gubi u "muzejskoj scenografiji") najrječitije su jamstvo uspjeha. Katedrala Sv. Tripuna dobila je izuzetno kvalitetan sadržaj; rado bismo takva rješenja vidjeli u Hvaru, Šibeniku...

Primljeno: 6. veljače 2012.

MUSEUM OF THE SACRED ART OF KOTOR CATHEDRAL

The Croatian cultural landscape, since its inception, has borne the powerful impression of the religious heritage. Its material and spiritual stock is the result of the almost fourteen-centuries-long duration and presence of Catholic civilisation and culture in the region. This sacred component is an invaluable part and essential content of the overall cultural heritage of Croatia. It was created under the aegis of the Church, and was inspired by and created for the liturgy. In an atmosphere of spiritual and devotion to God and the faith, it is woven into a great many buildings, more than 8,000 churches and chapels. The religious spirit with which Croatian churches are imbued, the spiritual atmosphere that they give off and the numerous rare books, valuable illuminated manuscripts, antiphonaries and breviaries have an invaluable power of attraction and are testimonies to the cultural climate that was produced by living the faith.

By their very nature, the churches are the most assiduous keepers of the sacred heritage. Apart from the clergy and other church staff, only experts have any insight into this part of the heritage, mainly researchers and curators, restorers, conservators and documentalists.

The particular artistic and cultural value of the religious heritage is a common topic of great international exhibitions. *Votive Offerings to St Tryphon – Treasure of the Diocese of Kotor* is the name of an exhibition set up in Klovičevi dvori Gallery in Zagreb (from December 14, 2009 to February 14, 2010). It was organised to mark the anniversary of an important event, 1200 years since the translation of the relics of St Tryphon (local name Sveti Tripun) to Kotor. Klovičevi dvori Gallery experts and curators were motivated by this important religious event to articulate and present the research, exhibition and publication project mentioned.

Actually, the ecclesiastical heritage of the Boka Kotorska space has long attracted the attention of Croatian researchers. The importance and wealth of the diocese of Kotor, one of the four oldest Dalmatian sees, which is today in another state, in Montenegro, is not defined merely by the importance of the Cathedral of St Tryphon, a heritage structure well known in world terms, but by the very valuable church inventory as well. The entire artistic and spiritual heritage of the diocese and of the whole of Boka, which has been explored and studied, shows the iconographic and stylistic fluctuations and the influences from Byzantium and from the artistic expression of Venice.

The deviser of the exhibition and publishing project, Dr Radoslav Tomić, gathered around him experts eminent in individual scholarly disciplines and domains, combining for the occasion the expertise and academic potentials of not only Croatian and Montenegrin experts, but also of scholars from Canada, Serbia and Italy. A contribution was also made by experts of the Kotor Maritime Museum and the Kotor Regional Institute for the Protection of Monuments of Culture and, naturally, the diocese of Kotor.